

"Discovery" and "Cultivation" of Talents in Religious Communications; A Case Study of Dezful City's Shajareh Salehin Plan for Children*

Ahmad Ali Ghane*

Sina Assare Nejad**

Received: 2018/07/10

Accepted: 2018/09/07

Abstract

The purpose of the study is to analyze the related programs and barriers to the "discovery" and "cultivation" of children's talents trained according to Shajareh Salehin Plan (literally: The righteous generation) in the city of Dezful in 2017. The research was done using a qualitative method and through semi-structured interviews carried out with target-based selection of group leaders and trainers from three model local mosques, namely Shahid Tootoonchi, Rasoul A'zam, and Sarallah. The data was then analyzed with content analysis method, and the involved programs and barriers were extracted. Based on the findings, the groups' programs have been: implicit discovery and cultivation of trainees' talents, discovery and cultivation of talents by administering tests and organizing competitions, orienting talents, providing encouragement, and inviting professors and experts for contributing to the program. As for the existing barriers, we can mention the following: lack of a specialized program for discovering and cultivating talents, shortage of fund and facilities, intrusion of troublesome agents and similar inconveniences in the way of training, theoretical weaknesses in the officials' minds in regard to the meaning and status of education and mosque, lack of manpower in the districts, etc.

Keywords: Education, Discovering and Cultivating Talents, Salehin Shajareh Plan, Children, Dezful

---

* Faculty member at Imam Sadiq University a.ghaneh@isu.ac.ir

** M.A. in Islamic Studies, Culture and Communication, Imam Sadiq University, (corresponding author) Sina.asareh716@gmail.com

«کشف» و «رشد» استعدادها در ارتباطات دینی؛ مطالعه موردی طرح شجره

صالحین کودکان شهرستان دزفول^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۶

احمدعلی قانع*

سینا عصاره نژاد**

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل برنامه‌ها و موانع «کشف» و «رشد» استعدادهای متریبان در شجره صالحین کودکان شهرستان دزفول در سال ۱۳۹۶ است. لذا، پژوهش، در سنت کیفی، با استفاده از روش گردآوری مصاحبه نیمه‌ساختمند با سرگروه‌ها و مربیان سه مسجد نمونه شهرستان در امر صالحین مسجد شهید مسعود توتونچی، رسول اعظم(ص) و ثارالله(ع) از طریق هدفمند انتخاب شد و همچنین با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون برای تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده در مصاحبه‌ها، به استخراج برنامه‌ها و موانع «کشف» و «رشد» استعدادهای متریبان در حلقات صالحین کودکان شهرستان دزفول، پرداخته شد. براساس یافته‌های پژوهش، نمونه‌ای از برنامه‌های این حلقات برای «کشف» و «رشد» استعدادهای کودکان عبارت است از: کشف و رشد استعدادها به صورت ضمنی، کشف و رشد استعدادها از طریق برگزاری آزمون‌ها و مسابقات در حلقات، جهت‌دهی به استعدادها در حلقات، نقش تشویق در کشف و رشد استعدادها، کشف و رشد از طریق دعوت اساتید و افراد متخصص در حلقات و... . لکن نتایج حاکی از آن است که موانعی نیز در این مسیر وجود دارد که برخی از آنها عبارت‌اند از: عدم وجود برنامه‌ای تخصصی برای کشف و رشد استعدادها در حلقات، کمبود بودجه و امکانات، وجود افراد مزاحم و حائل بین مربی و سرگروه در مساجد، ضعف‌های نظری در معنا و جایگاه تربیت و مسجد در متصدیان امر، کمبود نیروی انسانی سرگروه در حلقات شهرستان و... .

واژگان کلیدی: تربیت، کشف و رشد استعدادها، شجره صالحین، کودکان، شهرستان دزفول

a. ghane@isu.ac.ir

* هیئت علمی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام

* فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (نویسنده

Sina.asareh716@gmail.com

مستول)

مقدمه

نظریات تربیتی بر اساس تفاوتی که در زیربناهای انسان‌شناسانه، معرفت‌شناسانه و هستی‌شناسانه دارند، تعاریف و کارکردهای مختلفی نیز برای تربیت قائل‌اند و این مبانی، انبوهی از نظریات با مختصات و ویژگی‌های مختلفی برای تربیت را شکل می‌دهند. نظریه تربیت اسلامی نیز براساس مبانی کاملاً ویژه خود که برخاسته از قرآن کریم، روایات معصومین (ع) و نظریات اندیشمندان اسلامی است، تعریف و کارکرد خاصی برای تربیت قائل است. بر اساس این مبانی، به اختصار، تربیت عبارت است از؛ رهنمون شدن انسان [به عنوان موجود همیشه در حال تربیت] به سوی مصداق حقیقی ربّ و پرستش حداکثری او در تمام مکان‌ها، زمان‌ها و حالات.

طرح شجره طیبه صالحین، یکی از مدل‌های تربیتی است که در سال‌های اخیر (تقریباً از سال ۱۳۸۷ تاکنون) توسط نهادهای سیاست‌گذار آن به نام سازمان بسیج مستضعفین و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، در حال اجراست و شاید به راحتی بتوان گفت که تا کنون هیچ طرح تربیتی تکمیلی، با این وسعت در کشور اجرا نشده است. طبیعتاً طرحی با چنین وسعتی می‌تواند به عنوان یک فرصت و یا حتی به عنوان یک تهدید محسوب گردد. امروزه بر اساس معیارهای جهانی توسعه‌یافتگی، ارتقاء سطح تربیت و آموزش، به عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای توسعه‌یافتگی محسوب می‌شود (معدن دارآرانی و سرکارآرانی، ۱۳۹۶). لذا جایگاه و اهمیت طرحی به این وسعت به راحتی قابل تبیین است.

مبدعان طرح حلقات صالحین که خود غالباً علمای دین بوده‌اند، تلاش کرده‌اند تا مدلی برخاسته از معارف و مبانی اسلامی را طراحی کنند. لذا هم در ویژگی‌های مربوط به بُعد قالب و فرم (مانند شکل حلقات، رده‌بندی‌های سنی، مکان تشکیل حلقات، مخاطبین و ...) و هم در ویژگی‌های مربوط به بعد محتوا (مانند متون درسی، مباحث، کتب و ...) که دو بعد اساسی هر سیاست است، از منابع اسلامی استفاده نموده‌اند. بنابراین بنا به اسناد این طرح، در تدوین آن از قرآن کریم، روایات و سیره معصومین (ع)، بررسی رهنمودهای رهبر معظم انقلاب، بررسی میدانی الگوهای موفق و استفاده از کارشناسان مختلف (در تربیت، سیاست‌گذاری و ...)، در رأس بوده است. لذاست که اگر هم نتوان به تمامیت اسلامی آن حکم داد، می‌توان به اکثریت اسلامی

بودن آن شهادت داد و البته بدیهی است که این طرح نیز برای تکمیل و تکمیل و به حقیقت اسلامی شدن، نیاز به تلاش‌های علمی و اجرایی دارد.

بنابراین اگر کارکرد اصلی نظریه تربیت اسلامی را رهنمون نمودن انسان به سوی مصداق حقیقی ربّ و پرستش حداکثری او بدانیم، براساس قاعده عقلی-اصولی عموم و خصوص مطلق، نه تنها باید این هدف را در تک تک مدل‌های تربیتی برخاسته از این نظریه تربیتی جست‌وجو کنیم، بلکه باید در تک تک اجزاء و سیاست‌های این مدل‌های برخاسته از نظریه کلی اسلامی تربیت، نیز جست‌وجو کرد. شکل‌واره زیر، به مفهوم آنچه بیان شد، اشاره دارد:

شکل (۱): نسبت نظریه تربیت اسلامی و مدل‌های تربیتی برخاسته از آن

۱- بیان مسئله پژوهش

بر اساس آنچه بیان شد، «کشف» و «رشد» استعدادهای متربیبان در فرآیندها و مدل‌های تربیت اسلامی که برخاسته از نظریه تربیت اسلامی است، به عنوان یکی از مهم‌ترین کارویژه‌هایی است که می‌توان برای این فرآیندها متصور بود. چرا که براساس مبانی قرآن کریم، کشف و رشد استعدادهای ابناء بشر، در واقع به معنای تربیت او و قراردادن او در مسیر عبودیت حداکثری خداوند متعال است. بر این اساس، انسان، استعدادهایی دارد که اگر این استعدادها، توسط شخص مربی، شناسایی گردند و در راه رسیدن به

عبودیت الهی، جهت‌دهی شوند، انسان به رشد (به تعبیر قرآن کریم) و یا همان سعادت دنیوی و اخروی خود خواهد رسید.

براساس اسناد بالادستی و نظر مبدعان طرح حلقات صالحین، «کشف» و «رشد» استعداد‌های متریان یکی از آن دسته سیاست‌هایی است که باید یقیناً در حلقات صالحین پی‌جویی شود. بدیهی است که استعداد‌های انسان، همانگونه که برای او به عنوان فرصت تلقی می‌شوند، امکان تبدیل به تهدید نیز دارند. در صورتی که این استعدادها، توسط فرآیندهای تربیتی، به خوبی جهت‌دهی نشوند و در مسیر حقیقی خود (که همان مسیر ترسیم شده در قرآن کریم است) قرار نگیرند، انسان را به ورطه‌هایی هولناک خواهند کشید. چرا که در طول حیات آدمی، امکان قرار گرفتن این استعدادها زیر سلطه بعد مادی انسان، وجود دارد و از آن‌ها جهت نابودی خود او و سایر ابناء بشر استفاده خواهد شد. این مطلب همان چیزی است که پیامبران و امامان معصوم(ع) برای رهانیدن انسان از آن، مبعوث شده‌اند و آن، دادن زمام بعد مادی انسان به دست بعد معنوی اوست (شاه‌آبادی، ۱۳۸۷). لذاست که مسئله پژوهش حاضر نیز همین امر است. پژوهش حاضر به دنبال استخراج برنامه‌ها و موانع روند «کشف» و «رشد» استعدادها در فرآیند تربیتی صالحین است. بنابراین سؤالات پژوهش حاضر عبارتند از؛

۱- برنامه‌های حلقات صالحین کودکان شهرستان دزفول برای «کشف» و «رشد» استعداد‌های متریان چیست؟

۲- موانع حلقات صالحین کودکان شهرستان دزفول برای «کشف» و «رشد» استعداد‌های متریان چیست؟

۲- ادبیات نظری

در این بخش ضروری است که به تعریفی از مفاهیم مورد استفاده در پژوهش پرداخته شود.

۲-۱- حلقات صالحین

در این بخش ضروری است به بیان برخی از مختصات حلقات صالحین پرداخته شود.

۲-۱-۱- تاریخچه و ریشه شکل‌گیری شجره طیبه صالحین

مسجد حضرت موسی بن جعفر (ع) شهر اهواز در اواسط دهه هفتاد زادگاه یک طرح تربیتی و فرهنگی بود که چند سال پس‌از آن به یک تشکیلات تربیتی عظیم در کل کشور مبدل شد. تعداد انگشت‌شمار نمازگزاران آن مسجد با شروع این طرح تربیتی به‌گونه‌ای افزایش یافت که پس از گذشت کمتر از سه سال به بیش از ۷۰۰ نمازگزار که قریب به اتفاق آن‌ها جوانان و نوجوانان بودند، در وقت مغرب و عشا رسید و به زودی مصدر جوانان متدین، متخلق، اهل دانش و انقلابی شد. نمود تحسین‌برانگیز و اثرگذاری بسیار مثبت این طرح تربیتی بر متریان مخاطب، توجه مسئولان سپاه پاسداران را به خود جلب کرد و از متولیان این طرح تربیتی درخواست شد تا آن را به صورت نسخه‌ای تربیتی برای کل کشور درآورند. بدین منظور از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ تحقیقات گسترده‌ای روی مراکز فرهنگی و پایگاه‌های بسیج صورت گرفت و نتیجه این تحقیقات طرحی موسوم به «شجره طیبه صالحین» شد (احمدی‌زاده، ۱۳۹۴، ص. ۳).

طرح تربیتی مذکور، بعد از طی حدود ۱۰ سال از آغاز خود در سطح کشور، توانسته توجهات بسیاری از نخبگان را به خود معطوف نماید و اذهان بسیاری از فعالین اجتماعی، فرهنگی و دینی را به خود متوجه کند؛ تا جایی که رهبر معظم انقلاب در خصوص این شجره، چنین می‌فرماید:

«این کاری هم که شما برادران و خواهران عزیز اشتغال دارید، بخش مسئله مربوط به «صالحین» و این حلقات صالحین، از کارهای بسیار خوب و برجسته است و در طریق همین تکمیل بسیج قرار دارد که ان‌شاءالله روزبه‌روز باید آن را کامل‌تر کرد.» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱)

در کل می‌توان در صورت‌بندی و تدوین نهایی طرح صالحین، ۴ مؤلفه بررسی قرآن و عترت، بررسی منویات رهبر معظم انقلاب، بررسی میدانی الگوهای موفق و استفاده از کارشناسان مختلف را مدنظر قرارداد که دو مؤلفه و عنصر اول، ابعاد نظری و بنیادی طرح و مؤلفه‌های دیگر (دو مؤلفه بعد) ابعاد عملیاتی و راهبردی قلمداد می‌شود. شکل زیر نحوه شکل‌گیری شجره طیبه صالحین را به‌اختصار بیان می‌نماید؛

شکل (۲): فرآیند شکل‌گیری شجره طیبه صالحین (فرخی، ۱۳۹۴، ص. ۱۰)

۲-۱-۲- مبانی و اصول فکری

اصول و پایه‌های فکری هر اندیشه‌ای از باب اینکه مرتبه متقدم و پیشینی آن اندیشه است را می‌توان به این اعتبار در نمای بیرونی آن مورد تحقیق قرار داد. منظور از اصول و پایه، آن دسته از اصولی است که شجره طیبه صالحین، بر آن پایه‌گذاری شده است. بیان تمام و کمال اعتقادات و باورهای مبنایی در تشکیلات صالحین کلام را به درازا کشانده و ارائه تصویر از تشکیلات صالحین را مشکل می‌سازد؛ بهترین شیوه برای پی بردن به نظام فکری پشتوانه این تشکیلات، بیان و معرفی افراد شاخص و اندیشمندان پیشگام آن نظام فکری است. همان‌طور که در توصیف یک فرد او را به «فرد اعراف» تشبیه می‌کنند.

شبکه تربیتی صالحین تلاش می‌کند تا در تمام شئون فکری و نظری مانند عقلی، فقهی، سیاسی، اجتماعی و ... همان نظام فکری و اعتقادی بزرگانی چون امام خمینی (ره)، رهبر حکیم انقلاب (آیة الله بنصره)، علامه طباطبایی، استاد شهید مطهری، علامه جوادی آملی و ... را در برگیرد. این سخن بدان معنا نیست که بنیادهای فکری این تشکیلات صرفاً از آراء و افکار این بزرگان اخذ شده باشد، بلکه این تشکیلات خود را پیرو مکتب و باورهای ریشه‌داری می‌داند که قوی‌ترین قرائت از اسلام، یعنی شیعه اثنی عشری ولایی بوده و تنه اصلی تفکر شیعی در زمان حاضر بر آن استوار است و قریب به اتفاق علماء، اندیشمندان و مراجع جهان تشیع در این مسیر قرار دارند که شاخص‌ترین ایشان، بزرگان مذکور می‌باشند (احمدی زاده، ۱۳۹۴، ص. ۴).

۲-۱-۳- هدف طرح تربیتی صالحین

متولیان این شبکه تربیتی چنین می‌اندیشند که تلاش برای تحقق «امت اسلامی» متوقف است بر تحقق «انقلاب اسلامی»، «نظام اسلامی»، «دولت اسلامی»، و نهایتاً «جامعه اسلامی». شکل زیر نمایانگر این روند است؛

شکل (۳): اهداف شجره صالحین از منظر سیاست‌گذاران (احمدی زاده، ۱۳۹۴، ص. ۵)

۲-۱-۴- مخاطبین حلقات صالحین

یکی از ابعاد مؤثر در شناخت هر تشکیلات و فعالیت تربیتی، شناخت مخاطبین و جامعه هدف آن تشکیلات است که بیانگر ظرفیت و نفوذ آن تشکیلات در جامعه است. برای مثال یکی از مهم‌ترین و بهترین ویژگی‌های تشکیلات مدرسه پهنه وسیع مخاطبین این تشکیلات است. تشکیلات صالحین هیچ صنف و قشری را از پوشش تربیتی خود خارج نمی‌کند بلکه مصمم است با بهره‌گیری از توان و ظرفیتی که دارد تمام افراد جامعه، در اصناف و اقشار مختلف، از طریق حلقه‌های تربیتی در مسیر رشد و تعالی قرار گیرند. فراتر از این، تشکیلات صالحین، خود را به هیچ مرز جنسیتی، نژادی و حتی جغرافیایی نیز محدود نمی‌داند و به گسترش طرح تربیتی خود برای انسان‌های پاک‌طینت به ویژه اهل تشیع می‌پردازد، اما در مقام اجرا به تناسب نیازها، ضرورت‌ها، شرایط و امکانات، اولویت‌هایی را برای برخی اقشار نسبت به برخی دیگر قائل است. رشد و تربیت جوانانی که زمینه‌های مذهبی، دینی و انقلابی بیشتری دارند در رده سنی ۱۸ تا ۲۵ سال و بعد از آن رده سنی ۷ تا ۱۸ سال را در اولویت نسبت به سایر اقشار و رده‌های سنی قرار می‌دهد (احمدی زاده، ۱۳۹۴، ص. ۶).

۲-۱-۵- شکل ظاهری حلقات صالحین

وضعیت شکلی حلقه، ساده، بی‌تکلف و به صورت دایره‌وار است؛ به شکلی که صدر و ذیل نداشته و اعضاء به گونه‌ای صمیمی در کنار هم قرار می‌گیرند. این شکل برگزاری جلسات می‌تواند در ایجاد ارتباط و صمیمیت بین اعضاء با یکدیگر و با مسئول گروه تأثیر به‌سزایی داشته باشد.

برخی خصایص ظاهری حلقه‌های تربیتی را می‌توان به‌طور خلاصه در جدول ذیل

عنوان کرد:

زمان تشکیل حلقه	برنامه‌های حلقه با حداقل ۱ شب در هفته آغاز و با توجه به وضعیت اعضاء (جذب، تثبیت، رشد) با هماهنگی با مربی افزایش می‌یابد.
تعداد اعضاء هر حلقه	تعداد ایده‌آل برای هر حلقه با توجه به توان سرگروه بین ۱۰ الی ۲۲ نفر است.
مدیریت حلقه	سرگروه به روش اقتضایی و به شیوه رهبری، حلقه را هدایت می‌کند.
نحوه فعالیت	کارها به صورت مشارکتی و با تقسیم‌کار بین اعضاء گروه به پیش می‌رود.
نحوه بحث	مباحث باید به صورت مشارکتی و گفتگوی طرفینی باشد نه یک طرفه.
تحصیلات	سطح تحصیلات اعضاء گروه باید مشابه و نزدیک به هم باشد؛ مثلاً دانش‌آموز، دانشجو و ...

جدول (۱): مختصات شکلی حلقات صالحین (فرخی، ۱۳۹۴، ص. ۱۳)

۲-۱-۶- محتوا و متون حلقات صالحین

در زمینه تولید متون و بسته‌های مرتبط با حلقه‌های تربیتی صالحین، متون و محتوای عرصه معرفتی، تربیتی، بصیرت سیاسی و مهارتی برای توزیع بین پایگاه‌های بسیج سراسر کشور تهیه و تنظیم شده است. در حوزه معرفتی، متون در ۴ حوزه احکام، عقاید، تاریخ، قرآن و اخلاق تدوین و گردآوری شده است. در هر حوزه نیز مخاطبان طبقه‌بندی شده‌اند که به ترتیب شامل نوجوان سطح ۱ (مقطع راهنمایی)، نوجوان سطح ۲ (مقطع متوسطه)، جوان، میان‌سال و پیشکسوت هستند. حوزه بصیرت سیاسی شامل انقلاب و دانش سیاسی و حوزه مهارتی نیز سه حیطه فرهنگی، تبلیغی، تربیتی و اجتماعی را در برمی‌گیرد. محتوای عرصه هر یک از حوزه‌های مرتبط با حلقه‌های تربیتی صالحین را می‌توان در جدول ذیل به‌طور خلاصه عنوان کرد:

میانسال و پیشکسوت	جوان	نوجوان سطح ۱ (مقطع متوسطه)	نوجوان سطح ۱ (مقطع راهنمایی)	مخاطب متون و محتوا	
*	*	*	*	احکام	عرصه معرفتی
*	*	*	*	تاریخ	
*	*	*	*	عقاید	
*	*	*	*	قرآن	
*	*	*	*	اخلاق	
*	*	*	*	حوزه تربیت	عرصه تربیتی
*	*	*	*	انقلاب	
*	*	*	*	دانش سیاسی	
*	*	*	*	فرهنگی	مهارتی
*	*	*	*	تبلیغی	
*	*	*	*	تربیتی	
*	*	*	*	اجتماعی	

جدول (۲): مباحث ارائه شده در حلقات متناسب به سطوح مختلف (فرخی، ۱۳۹۴، ص. ۱۵)

۲-۲- تربیت

انسان فطرتی خدا آشنا و خداجو دارد. آفرینش او به گونه‌ای است که طبعاً به طرف مبدأ هستی کشیده می‌شود. در برابر عظمتش خضوع می‌کند و در بحران‌ها به او پناه می‌برد. حتی مشرکین نیز از چنین جذبه معنوی برخوردارند. این پدیده همان فطرت خدا آشنای همگی ابناء بشر است. ولی ممکن است، او در مصداق‌های این قدرت دچار خطا شود و در نتیجه غیر از خداوند را، خدای نیرومند قابل تکیه تصور نماید و این همان چیزی است که معصومین به عنوان مثال اولین و بارزترین مریبان بشر آمده‌اند تا با استفاده از سرمایه فطری، او را به طور حقیقت رهنمون کنند (امینی، ۱۳۸۴، ص. ۴۲).

بنابراین؛ «تربیت اسلامی» روش رهنمون کردن انسان به طرف مصداق حقیقی «رب» در عالم و پرستش حداکثری او در تمام ابعاد حیات است. زیرا که اگر می‌توان حقی را جز حق خداوند متعال بر عهده «عبد» تصور کرد، باید آن حق، ذیل حق «رب» بر «عبد» تعریف شود. بنابراین هدف تربیت اسلامی تقویت بعد معنوی انسان و دادن زمام بعد مادی او به دست بعد معنوی، یا همان فطرت اوست. پس هدف تربیت از منظر اسلام، شناخت خداوند به عنوان «رب» یگانه جهان، برگزیدن او به عنوان رب خویش و تن دادن به ربوبیت او و تن زدن از ربوبیت غیر است (باقری، ۱۳۸۹، ص. ۹۹).

رهبر معظم انقلاب نیز در تعریف تربیت می‌گویند: «تربیت به معنای رشد و نمو و حرکت هر شیء به سمت هدف و غایتی است که آن شیء کمال خود را بازمی‌یابد و برای مثال تربیت یک نهال، یا یک بوته گل، به این معناست که ما این نهال یا این بوته گل را رشد و نمو بدهیم تا برگ و بار پیدا کند و میوه بدهد و ضمن اینکه خود این نهال یا بوته، از لحاظ ظاهری و جسمی و زیبایی باید شکل کامل خودش را پیدا کند میوه‌اش هم باید میوه سالم و شیرینی باشد. بنابراین وقتی تربیت را این‌گونه معنا کنیم وسعت زیادی پیدا می‌کند و مستلزم این می‌شود که ما انسان را چگونه و به چه شکلی رشد بدهیم تا از هر جهت کامل بشود. یعنی انسان دارای سلامت جسمی همراه با عقل و سلامت فکری و پرورش علمی و اخلاقی باشد و یک انسان کامل شود» (بانکی پور و قاماشچی، ۱۳۸۴، ص. ۵۳).

استاد شهید مرتضی مطهری (ره) نیز در تعریف تربیت می‌گویند: «تربیت عبارت است از پرورش دادن؛ یعنی به فعلیت درآوردن و پروردن استعدادها و درونی بالقوه‌ای که در چیزی موجود است و لذا تربیت باید متناسب با طبیعت و سرشت شیء باشد؛ یعنی اگر بنا باشد شیئی شکوفا شود، باید کوشید همان استعدادهایی که در آن است، ظهور و بروز کند و اگر استعدادی در شیئی نیست، بدیهی است که پرورش آن معنی ندارد» (مطهری، ۱۳۷۳، ص. ۱۷). نکته‌ای که در تعریف استاد شهید وجود دارد، تأکید بر وجوه درونی و انتسابی تربیت است. از نظر ایشان، فعل تربیت، تأثیرگذار بر درونیات و موجودات انسان است و این‌گونه نیست که ما بتوانیم با تربیت، چیزی یا عادت یا فعلی را در فرد ایجاد کنیم. اگر استعداد درونی موردی در فرد نباشد، تربیت فرد برای به دست آوردن مورد، امری بی‌اثر و بی‌معناست.

همچنین در تعریفی دیگر داریم: «تربیت فرآیند کمک و یاری‌رسانی (ایجاد زمینه‌ها، رفع موانع و استفاده از عوامل و شیوه‌های مؤثر) به متربی برای ایجاد تغییر تدریجی در گستره زمان در یکی از ساحت‌های بدنی، ذهنی، روحی و رفتاری اوست که به واسطه عامل انسانی دیگر به منظور دستیابی هماهنگ و همه‌جانبه، آزادانه و آگاهانه به کمال انسانی و شکوفاسازی استعدادها و بازندارندگی و اصلاح صفات و رفتارهای اوست» (اعرافی، ۱۳۹۲، ص. ۲۸). در اینجا به نظر می‌رسد اعرافی تعریفی فراتر از آنچه استاد مطهری در نظر داشت را بیان می‌دارد. ایشان از طرفی به ایجاد زمینه‌ها و رفع

موانع اشاره داشته و از طرفی هم تأکید بر ایجاد تغییر در فرد داشته‌اند که می‌توان این‌گونه استنباط کرد که ایشان به خلق عادت در تربیت معتقد بوده و امکان ایجاد رفتارهای جدید را نادیده نمی‌گیرند.

استاد صفائی حائری نیز معتقدند: «مراد از تربیت، از آهن، ماشین ساختن است و از بشر، آدم آفریدن است. آدم کسی است که بر تمام استعدادهایش حکومت و رهبری دارد و به آن‌ها جهت می‌دهد. مرادم این است که استعدادهای بشر تا حد انسانی رشد کند. تربیتی که مسخ انسان نباشد و نفی او نباشد، داغ کردن، شاخ و برگ دادن و به آغوش کشیدن نباشد، بلکه روشنی دادن باشد و ریشه دادن و زمینه فراهم آوردن» (صفایی حائری، ۱۳۷۹، ص. ۲۳). ابعاد مدیریتی و کنترلی در تعریف ایشان از وجهه خاصی برخوردار است. در واقع تربیت، فرآیندی است که طی آن، نوع بشر، با کنترل و مدیریت بر قوای درونی و استعدادهایش، راه انسانیت را پی می‌گیرد.

۲-۳- استعداد

«استعداد» یا «قوه» به معنای آماده شدن، مهیا کردن، قابلیت، ظرفیت، ذوق و قریحه، همچنین «آنچه که فعلاً نیست و می‌تواند یا می‌خواهد محقق شود» و یا «کیفیتی در شیء که در صورت مهیا بودن شرایط و فقدان موانع، فعلیتی مطابق با آن در وی پدید می‌آید»، امکان استعدادی، قوه به معنای وجود، کیفیتی آماده قبول یک فعلیت، قوه‌ای مهیای قبول صورت، توانا گردیدن، توانایی و مانند آن است (دهخدا، ۱۳۳۷، ج ۲، ص. ۱۸۳۲؛ ج ۱۱، ص. ۱۵۷۰۵).

«استعداد» در متون و فرهنگ‌های لغت تخصصی، به معنای «کیفیت آماده‌ای که با تحقق برخی علل و شرایط و از بین بردن موانع برای شیء حاصل می‌شود»؛ «خصوصیت جسمی یا روحی که به صاحب خود شایستگی انجام یک عمل یا وظیفه معینی را می‌دهد»؛ «وجود مناسب کامل برای یک چیز که مستعد آن است»؛ و «آمادگی طبیعی، تفاوت فردی یا توان اکتسابی برای استفاده از تجربه یا کسب یک عادت یا سرعت و مهارت» آمده است.

همچنین «واجد شرایط توانمندی نهفته و بالقوه بودن»، «حرکت از قوه به فعل»، «توانمندی استعداد انجام کار در آینده یا قدرت به فعل در آوردن استعداد بالقوه»،

«اهلیت و صلاحیت و آمادگی برای یادگیری به طور ساده و آسان و دستیابی به سطح بالایی مهارت در زمینه‌ای مشخص»، نیز از معانی استعداد است (صلیبا، ۱۳۶۶؛ نیکزاد، ۱۳۹۰؛ اس.ربر، ۱۳۹۰؛ رزم آزما، ۱۳۵۸؛ سجادی، ۱۳۷۵، ص. ۵۹؛ وینهاوس، ۱۳۹۰، ص. ۶). همچنین واژه استعداد به طور کلی و یا در عبارت «فرد با استعداد»، به معنای تمایل، رغبت، اشتیاق و آرزو، و به معنای داشتن توانایی طبیعی، بهره‌مندی ذهنی، مهارت در خوب انجام دادن بعضی چیزها و کارها و به معنای توانایی انجام ماهرانه امور است. «استعداد» در علوم عقلی نیز، «کیفیتی است که مبدأ تکامل مستعد به سو کمال ممکن است». البته این وضعیت در موجودات گوناگون بر حسب مراتب آنها، از لحاظ شدت و ضعف و وجودی متفاوت است. همچنین در برخی از معانی ارائه شده، برای انسان دو بعد «شدن یا کیف استعدادی» و «قبول صورت یا خاصیت پذیرندگی یا امکان استعدادی» فرض شده است (صلیبا، ۱۳۶۶) و دو عامل موهبتی ارثی و شرایط محیطی را برای رشد و شکوفایی استعداد لازم می‌دانند. همچنین بعضی استعداد را یک ویژگی برای استنباط و پیش‌بینی یک حالت فردی یا رفتاری می‌دانند که بعدها آموخته شده و یا آشکار می‌گردد. استعداد را به دو نوع استعداد قریب و بعید تقسیم کرده و معیار قرب و بعد را، قریب بودن یا بعید بودن از فعلیت مطابق با آن می‌دانند. در برخی آثار، استعداد ترکیبی از داشته‌های ارثی و همچنین انگیزه‌ها، گرایش‌ها و علائق شخصی، که خود محصول و ترکیبی از وراثت و محیط است، می‌باشد (نیکزاد، ۱۳۹۰، ج ۱، صص. ۸۵ و ۱۵۷؛ ج ۲، ص. ۷۴۰؛ اس.ربر، ۱۳۹۰، ص. ۷۰۴؛ وینهاوس، ۱۳۹۰).

شهید مطهری نیز نگاه جامعی به استعداد دارد. از نگاه وی، «استعداد» یا «امکان استعدادی» مفهومی انتزاعی است که از نسبت بین ماده‌های سابق و صورت‌های لاحق استنتاج می‌شود (مطهری، ۱۳۸۴، ج ۶، ص. ۷۳۳). وجود استعداد به معنای امکان «شدن»، یکی از قوانین و سنن واقعی و عینی حاکم بر عالم و امری غیر قابل انکار، قابل مشاهده و تجربه توسط همه انسان‌هاست. «استعداد» در این معنا، یعنی این که بعضی از اشیاء به صورت شیئی دیگر در آیند. این همان «استعداد» یا «امکان استعدادی» است و مبین رابطه میان دو مرحله از وجود یک شیء است. البته با این شرط مهم که هر شیء فقط امکان «شدن» یک شیء به‌خصوص را دارد، نه چیز دیگر. به بیان دیگر، نه هر چیزی امکان «شدن» هر چیز دیگر را دارد و نه هر چیز از هر چیز دیگر به وجود

می آید، بلکه هر چیزی که چیز دیگر می شود فقط امکان «شدن» همان چیز یا چیز دیگر بالخصوص را دارد (مطهری، ج ۵، ص. ۴۰۲).

و بیان آخر درباره استعداد و فعلیت آنکه استعداد یا فعلیت اولاً، مربوط به موجودیت موجودات، مرتبه وجودی، شدت و ضعف و نقص و کمال آن است؛ یعنی هر موجودی در همان آن اول موجودیت، دارای بهره‌ای - اگرچه اندک - از وجود است و به همان اندازه دارای فعلیت است. البته دارای استعدادها و آمادگی‌هایی برای رسیدن به مراتب برتر و کامل‌تر وجودی است که با فراهم بودن شرایط و رفع موانع، حاصل خواهد شد. ثانیاً به همین سبب، امری نسبی است؛ یعنی هر موجودی در هر صورت، دارای مرتبه‌ای از وجود، یعنی کمال است. این موجود نسبت به مرتبه‌ای که اکنون واجد است، بالفعل و نسبت به مراتب بعدی که می‌تواند واجد باشد، مستعد آن مراتب است؛ زیرا موجودات در اثر اشتداد وجودی، دارای مراتب وجودی و کمالات متفاوتی‌اند. هر چه دارای مراتب وجودی بالاتر و اشتداد وجودی بیشتری باشند، به همان اندازه دارای فعلیت و کمال وجودی‌اند و مستعد مراتب بعدی (مصباح یزدی، ۱۳۹۵).

۲-۴- رشد در معنای قرآنی

«رشد» و ترکیبات آن، ۱۹ بار در آیات قرآن ذکر شده‌اند. واژه «رشد» در فرهنگ قرآنی به معنای هدایت یافتن به خیر و ضد «غی» است (مصطفوی، ۱۳۸۸، ج ۴، ص. ۱۲۳) و در امور دنیوی و اخروی استعمال می‌شود و در اصطلاح فقه اسلامی، داشتن عقل و توانایی بر اصلاح مال است (طوسی، ۱۴۰۹ق.، ج ۳، ص. ۱۱۷). «رشد» به معنای رسیده شدن میوه عقل است، به خلاف غی که معنایی خلاف آن دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق.، ج ۴، ص. ۲۷۵). واژه رشد مصدر است و رشید، کسی است که به راه حق رسیده باشد (طبری، ۱۴۱۲ق.، ۱۳۲). این واژه در قرآن به معنای صلاح در عقل، اصلاح در مال، هدایت و صلاح در دین به کار رفته است (طبرسی، ۱۹۸۶م.، ص. ۱۸۹). قرطبی حقیقت رشد را دستیابی انسان به آنچه اراده می‌کند، می‌داند و در حقیقت ضد واژه «خیبه» (نامیدی) است (قرطبی، ۱۳۶۴، ص. ۱۲۴). از عمرو بن العلاء نیز نقل شده که اگر رشد در وسط آیه باشد، آرام‌بخش و اگر در رأس آیه باشد، تحریک‌کننده است. گویا

هر دو واژه در نزد وی به یک معنا بکار رفته است (صالح بن عبدالله، ۲۰۰۶م، ص ۲۰۱). اما راغب اصفهانی میان دو واژه تفاوت قائل شده و می‌گوید که میان رشد یتیم و رشدی که به حضرت ابراهیم داده شده بود، تفاوت وجود دارد (راغب اصفهانی، ۱۳۷۲، ص ۲۰۲). رشدی که باعث می‌شود اموال یتیم را در اختیارش قرار داد، در قرآن این‌گونه بیان شده: «وَ اِبْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّىٰ اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ...» (نساء: ۶). یتیمان را آزمایش نمایید تا هنگامی که بالغ شده و تمایل به نکاح پیدا کنند، آنگاه اگر آن‌ها را دانا به درک مصالح زندگانی خود یافتید اموالشان را به آن‌ها باز دهید... اما رشد حضرت ابراهیم (ع) به این نحو بیان گردیده: «وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِعَالَمِیْنَ» (انبیاء: ۵۱). و در حقیقت پیش از آن به ابراهیم رشدش (فکری) را دادیم و ما به (شایستگی) او دانا بودیم. منظور در اینجا راه‌یابی به توحید خداست؛ زیرا در آن زمان ابراهیم (ع) هنوز به بلوغ خود نرسیده بود. این همان دو معنایی از رشد است که در قرآن به کار رفته است و معنای دوم در بردارنده معنای اول نیز هست، زیرا منظور از هدایت، کمال عقل است، که در نتیجه آن، انسان به طاعت معبود، حسن تدبیر در امور و تصرف در اموال، نائل خواهد شد. بنابراین از سخنان مفسران چنین برمی‌آید که رشد همان راه‌یابی به توحید خداوند و صراط مستقیم است. پس هرکسی که این امور در او جمع باشد، در حقیقت به رشد رسیده است (اکبری، ۱۳۸۸، ص ۳). بنابراین شاخصه اصلی رشد از منظر قرآن، دارا بودن اصل «عبودیت» انسان است.

۳- روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی است؛ در این پژوهش، سه مسجد (رسول اعظم (ص)، شهید مسعود توتونچی و ثارالله (ع)) به عنوان نمونه به روش هدفمند انتخاب شد. این انتخاب بر اساس اطلاعاتی بود که پژوهشگر از ناحیه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی شهرستان دزفول و ناحیه‌های بسیج به دست آورده بود. این اطلاعات حاکی از آن است که مساجد مذکور به عنوان سه مسجد نمونه در اجرای طرح صالحین در شهرستان، محسوب می‌شوند. روش گردآوری اطلاعات در آن، مصاحبه نیمه‌ساختمند است که محقق از یک راهنمای مصاحبه پیروی و استفاده کرد. در راهنمای مصاحبه فهرستی از

سؤالات و موضوعاتی که باید به صورتی منظم مطرح شوند، موجود است (Bernard, 2006, P. 212). اگر محقق مصاحبه‌گرانی را در اختیار دارد آنگاه دستورالعمل‌های نوشته‌شده ضروری است تا مصاحبه‌گران بر اساس آن به مصاحبه پردازند. حتی اگر خود محقق به تنهایی همه مصاحبه‌ها را انجام می‌دهد باز باید دستورالعمل‌هایی برای خود تعیین کند (Bernard, 2006).

روش تحلیل اطلاعات نیز، روش تحلیل مضمون^۱ است. روش تحلیل مضمون، از روش‌هایی است که اساساً مستقل از جایگاه نظری یا معرفت‌شناسی خاصی است و در طیف گسترده‌ای از روش‌های نظری و معرفت‌شناسی می‌توان از آن استفاده کرد. از این رو، ابزار تحقیقاتی منعطف و مفیدی است که برای تحلیل حجم زیادی از داده‌های پیچیده و مفصل، می‌توان از آن استفاده کرد. «تحلیل مضمون روشی برای شناسایی، تحلیل، گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند» (مختاریان‌پور، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۳ به نقل از براون و کلارک، ۲۰۰۶). هم‌چنین تحلیل مضمون روشی است «که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به کار می‌رود. البته، به دلیل ماهیت تفسیری تحلیل مضمون، باید به روایی و پایایی آن بیشتر توجه شود؛ این امر، مستلزم به‌کارگیری کدگذاران مستقل است و باعث می‌شود تحلیل مضمون در مقایسه با سایر روش‌های کیفی، دقت و زمان بیشتری طلب کند.» (عابدی جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۱۶۵-۱۵۸). فرآیند کامل تحلیل مضمون را می‌توان به سه مرحله کلان، شش گام و بیست اقدام تقسیم کرد (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۸).

فرآیند گام به گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه مضامین به طور مفصل در جدول (۱) نشان داده شده است؛

---

^۱ Thematic Analysis

مرحله	گام	اقدام
۱. تجزیه و توصیف متن	۱- آشنا شدن با متن	- مکتوب کردن داده‌ها (در صورت لزوم) - مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها - نوشتن ایده‌های اولیه
	۲- ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	- پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین - تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر - کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	۳- جست‌وجو و شناخت مضامین	- تطبیق دادن کدها با قالب مضامین - استخراج مضامین از بخش‌های کد گذاشته متن - پالایش و بازبینی مضامین
۲. تشریح و تفسیر متن	۴- یافتن هماهنگی مضامین	- بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدها - مرتب کردن مضامین - انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر
	۵- تحلیل مضامین	- تعریف و نام‌گذاری مضامین - توصیف و توضیح مضامین
۳. ترکیب و ادغام متن	۶- تدوین گزارش	- تلخیص مضامین و بیان مختصر و صریح آن - مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری - نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

جدول (۳): فرآیند گام به گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه مضامین

برای هر مسجد، از مساجد مذکور، به طور متوسط با ۷ نفر از مسئولین حلقات کودکان و مربیان مصاحبه صورت گرفت و داده‌های به دست آمده از این مصاحبه‌ها، به وسیله روش تحلیل مضمون، تحلیل گردید. همانطور که بیان شد، تا کنون پژوهشی در این زمینه صورت نگرفته است.

۴- یافته‌های پژوهش

در این گام، مصاحبه‌هایی که جمع‌آوری شده بود، به وسیله روش تحلیل مضمون، تحلیل شد. نمونه‌ای از جداول تحلیل مضمون در این پژوهش (مسجد شهید مسعود توتونچی)؛

ردیف	کد	جملات	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
۱	AA32	در فرآیند دیدم که برخی از بچه‌ها استعدادهایی دارند، مثلاً دیدم برخی از بچه‌ها، در عین حالی که سواد نداشتند، استعداد حفظ قرآشان خیلی خوب بود. برخی نیز استعداد ورزشی مانند فوتبال و ... دارند.	کشف استعدادهای متریان حین عمل در حلقه متریان کودک	کشف استعداد حین عمل	"کشف" و "رشد" استعدادها
۲	AA33	به نظرم خیلی تخصصی برای استعدادها سرمایه‌گذاری نکرده‌ام.	عدم سرمایه‌گذاری تخصصی برای کشف استعداد متریان حلقه کودک توسط سرگروه، به عنوان یکی از موانع کشف و رشد استعداد متریان	عدم سرمایه‌گذاری تخصصی در کشف استعداد	"کشف" و "رشد" استعدادها
۳	AA35	مانند نداشتن امکانات	نداشتن امکانات به عنوان یکی از موانع کشف و رشد استعداد در حلقه متریان کودک	کمبود امکانات	"کشف" و "رشد" استعدادها
۴	AA36	برنامه مدون نداشتن برای رشد استعدادها بچه‌ها از طرف خودم	برنامه مدون نداشتن سرگروه برای کشف و رشد استعداد متریان حلقه کودک، به عنوان یکی از موانع کشف و رشد استعداد متریان	ضعف برنامه تدوین شده از طرف سرگروه	"کشف" و "رشد" استعدادها

۵	AA37	برنامه مدون نداشتن برای رشد استعداد‌های بچه‌ها از طرف مدیریت حلقه‌های مسجد	برنامه مدون نداشتن مدیریت حلقه‌های مسجد برای کشف و رشد استعداد متریان حلقه کودک، به عنوان یکی از موانع کشف و رشد استعداد متریان	ضعف برنامه تدوین شده از طرف مدیریت حلقه‌های مسجد	"کشف" و "رشد" استعدادها
۶	AA38	کشف قابلیت‌ها و استعداد‌های متریان و فراهم کردن زمینه ظهور و بروز آن‌ها در حلقه متریان کودک بوده ولی خودشان بروز داده‌اند.	وجود کشف قابلیت‌ها و استعداد‌های متریان حلقه کودک و فراهم کردن زمینه ظهور آن‌ها به خاطر بروز از طرف متریان	وجود کشف و رشد استعدادها	"کشف" و "رشد" استعدادها
۷	AA39	کشف قابلیت‌ها و استعداد‌های متریان و فراهم کردن زمینه ظهور و بروز آن‌ها در حلقه متریان کودک بوده ولی خودشان بروز داده‌اند.	وجود کشف قابلیت‌ها و استعداد‌های متریان حلقه کودک و فراهم کردن زمینه ظهور آن‌ها به خاطر بروز از طرف متریان	عدم برنامه‌ای خاص برای کشف استعدادها	"کشف" و "رشد" استعدادها
۸	AA310	۱-مداحی ۲-فوتبال ۳-طراحی هنری ۴-اخلاقی برای مداحی آن‌ها را تشویق کرده‌ام به تواشیح و قرآن و اذان	وجود استعداد‌های مداحی و طراحی و اخلاقی و ... برای مثال تشویق دارندگان استعداد مداحی به قرآن و تواشیح	جهت‌دهی به استعدادها	"کشف" و "رشد" استعدادها
۹	AA311	مثلاً آنها را برده‌ام به مسابقات و جلسات تخصصی و مسئول اذان و ...شان کرده‌ام در مسجد.	شرکت دادن متریان با استعداد در زمینه‌های اذان و ... در مسابقات	انگیزه‌دهی و تشویق در استعدادها	"کشف" و "رشد" استعدادها
۱۰	AA312	برای فوتبال سعی کرده‌ام استعداد او را مدیریت کنم. هم	آگاه نمودن متربی به نسبت اخلاق و ورزش	جهت‌دهی از طریق	"کشف" و "رشد" استعدادها

	معرفت‌دهی	در استعدادهای ورزشی مانند فوتبال	سعی کرده‌ام به استفاده درست کشیده شود و بتواند نسبت اخلاق و ورزش را متوجه شود و در عین رشد اخلاقی، ورزشکار خوبی هم بشود.		
۱۱	AA313	برای طراحی هم سعی کرده‌ام مدیریت کنم و تابلو را به او داده‌ام و مسئول فرهنگی جلسه شد.	مدیریت استعدادهای هنری مانند طراحی، دادن تابلوی فرهنگی به مربی و دادن مسئولین فرهنگی به او	جهت‌دهی از طریق مدیریت استعداد	"کشف" و "رشد" استعدادهای
۱۲	AA314	در زمینه کشف قابلیت‌ها و استعدادهای مربیان و فراهم کردن زمینه ظهور و بروز آن‌ها در حلقه مربیان کودک، در مسجد موانع وجود دارد.	وجود موانعی در زمینه کشف و رشد استعدادها در حلقه مربیان کودک در مسجد	موانع	"کشف" و "رشد" استعدادهای
۱۳	AA315	افراد در محیط مسجد هستند که بچه‌ها را با کشاندشان طرف خودشان، شکار می‌کنند که این مشکل در مسجد بیداد می‌کند و یکی از بزرگترین مشکلات ماست.	وجود افرادی در مسجد که مربیان حلقه کودک را به طرف خود جذب می‌کنند، به عنوان یکی از موانع کشف و رشد استعدادهای	افراد مزاحم و بی‌اخلاق مسجد، حائل سرگروه و مربی	"کشف" و "رشد" استعدادهای

جدول (۴): تحلیل مضمون داده‌های بدست آمده از مصاحبه‌های مسجد شهید مسعود توتونچی

یافته‌های تحلیلی تجمیع شده از مجموع سه مسجد درباره «کشف» و «رشد» استعدادها مربیان کودک، در جدول (۴) و مانند آن، شامل دو بخش کلی «برنامه‌ها» و «موانع» است. برنامه‌ها، در واقع برنامه‌های اجرا شده در میدان عمل حلقه‌های شهرستان و موانع در واقع، موانع اجرای سیاست در میدان از منظر سرگروه‌های مصاحبه شونده‌اند که تشریح آن‌ها از قرار زیر است؛

۴-۱- برنامه‌ها

۴-۱-۱- کشف و رشد استعدادها به صورت ضمنی در حلقه‌های شهرستان دزفول

به بیان سرگروه‌های مصاحبه شده، به صورت ضمنی، سرگروه‌ها و سایر نیروهای کادر حلقه‌های صالحین، به جذب و رشد استعدادهای متریبان حلقه‌ها، توجه می‌کنند. به این معنا که در هر حلقه‌ای، ولو اینکه برنامه‌ای مدون برای کشف و رشد استعداد متریبان وجود نداشته باشد، بالأخره ضمن گذر زمان، در حلقه، متریبانی با استعدادهایی خاص شناسایی خواهند شد که حتی به صورت غیر سازمان‌یافته، زمینه رشد این متریبان فراهم می‌شود. در واقع، این به معنای حداقل کاری است که سرگروه در حلقه می‌تواند در قبال کشف استعدادها و زمینه‌سازی برای رشدشان، انجام دهد. برای مثال استعدادیابی، حین بازی‌ها در حلقه، توسط سرگروه، می‌توان به عنوان یکی از مثال‌های این نوع استعدادیابی باشد.

۴-۱-۲- کشف و رشد استعدادها از طریق برگزاری آزمون‌ها و مسابقات در حلقه‌های شهرستان دزفول

یکی دیگر از برنامه‌ها برای کشف و رشد استعدادها در حلقه‌های متریبان کودک در شهرستان دزفول، کشف و رشد استعدادها از طریق برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات در زمینه‌های مختلف است. این جشنواره‌ها علاوه بر ایجاد زمینه‌های کشف استعدادها، زمینه رشد آن‌ها را نیز فراهم می‌آورند. جشنواره‌ها و مسابقات در زمینه‌هایی مانند هنری، ورزشی، قرآنی و غیره.

۴-۱-۳- جهت‌دهی به استعدادها در حلقه‌های شهرستان دزفول

یکی از نکات حائز اهمیت است که توسط سرگروه‌های حلقه‌های شهرستان دزفول مورد توجه قرار می‌گیرد، جهت‌دهی به استعدادها متریبان است. به بیان سرگروه‌ها، استعدادها در صورت جهت‌دهی صحیح به آن‌ها، توانایی رساندن متریبی به نقاط پیروزی را دارند و در غیر این صورت، به عکس عمل نموده و همین سوء مدیریت استعدادها، زمینه‌ای برای انحطاط متریبی را ایجاد می‌کند. بنابراین سرگروه‌ها به این نکته توجه نموده و به جهت‌دهی این استعدادها می‌پردازند. برای مثال برای جهت‌دهی به این استعدادها از چنین روش‌هایی استفاده می‌شود: جهت‌دهی به استعدادها از طریق معرفت‌افزایی به متریبی، جهت‌دهی به استعدادها از طریق مدیریت آن‌ها و غیره.

۴-۱-۴- نقش تشویق در کشف و رشد استعدادها

یکی دیگر از عوامل مهم در کشف و رشد استعدادها که مورد توجه سرگروه‌ها واقع شده است، بحث جایگاه تشویق در رشد استعدادهاست. تشویق متربی درزمینه استعدادی وی، می‌تواند به عنوان نیروی محرکه‌ای برای پیشرفت در آن عمل نماید. اموری مانند؛ جایزه‌دهی به متربی در حلقه، مسجد و صف نماز، برگزاری جشنواره در مسجد، قرار دادن سیستمی برای امتیازدهی به متربیان در حلقه، اموری هستند که از طریق تشویق، زمینه‌های رشد استعدادها را فراهم می‌آورند.

۴-۱-۵- کشف و رشد از طریق دعوت اساتید و افراد متخصص در حلقات شهرستان

یکی دیگر از برنامه‌های حلقات شهرستان دزفول برای کشف و رشد استعدادها، دعوت اساتید و خیرگان حوزه‌های مختلف در حلقه است. بدین نحو که سرگروه به صورت عمومی و کلی، زمینه‌های برخی از استعدادها را در میان متربیان خود مشاهده می‌کند و بنا به درخواست خود متربیان، فردی را که متخصص در آن زمینه است را به حلقه دعوت می‌کند. برای مثال درزمینه‌های قرآنی، ورزشی و یا هنری، این عمل صورت می‌گیرد.

۴-۱-۶- کشف و رشد استعدادها از طریق نقش‌دهی به متربیان در تشکیلات درون حلقه‌ای

همان‌طور که بیان شد یکی از ضرورت‌های مهم برای رشد استعدادها، تشویق آن‌ها درزمینه استعدادهاشان است. در حلقات شهرستان، علاوه بر وجود تشکیلات حداقلی حلقات، تشکیلاتی درون‌حلقه‌ای نیز وجود دارد. این تشکیلات متشکل از گروه‌هایی با کارویژه و تعداد افراد مشخص است. سرگروه‌ها از این فرصت برای تشویق متربیان درزمینه‌های استعدادی آن‌ها، استفاده می‌نمایند. برای مثال افرادی که درزمینه امور هنری، صاحب ذوق هستند، متولی تابلوی فرهنگی حلقه می‌شوند. این نوع نقش‌دهی، خود به سه دسته تقسیم می‌شود؛

۴-۱-۶-۱- نقش‌دهی در حلقه

بخشی از نقش‌دهی به متربیان در مسئولیت‌های درون‌حلقه‌ای صورت می‌گیرد که سرگروه بنا به صلاح‌دید خود، برخی از مسئولیت‌های درون حلقه را بر اساس

توانایی‌های متریبان، برای مسئولیت‌پذیر نمودن آن‌ها، بین آن‌ها تقسیم می‌کند. برای مثال مسئولیت‌هایی مانند حضور و غیاب حلقه، امور مربوط به قرآن و غیره.

۴-۱-۶-۲- نقش‌دهی در مسجد

بخش دیگری از نقش‌دهی به متریبان با نظارت سرگروه‌ها در درون مسجد صورت می‌گیرد. برای مثال مسئولیت تلاوت نور بعد از نمازهای یومیه و غیره.

۴-۱-۶-۳- نقش‌دهی در اردوها

اردوها مکان مناسبی برای نقش‌دهی به متریبان هستند. معمولاً در اردوها، تعداد زیادی از مسئولیت‌ها، برای اداره اردو وجود دارد، این مسئولیت‌ها با نظارت سرگروه بین متریبان تقسیم می‌شوند. برای مثال مالی اردو و غیره.

۴-۲- موانع

بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده، کشف و رشد استعدادها در شهرستان دزفول، نیز با موانعی روبه‌روست که عبارت‌اند از؛

۴-۲-۱- عدم وجود برنامه‌ای تخصصی برای کشف و رشد استعدادها در حلقات شهرستان دزفول

زمانی می‌توان از کشف و رشد استعدادها در یک دستگاه سخن گفت که برنامه‌ای تخصصی و علمی برای این امر وجود داشته باشد. بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده هیچ‌گونه برنامه‌ای تخصصی و علمی برای کشف و رشد استعدادهای متریبان در حلقات شهرستان دزفول وجود ندارد و اگر کشف و رشدی در این زمینه وجود دارد، کاملاً به صورت بی‌برنامه و دفعی است.

۴-۲-۲- کمبود بودجه و امکانات

یکی دیگر از موانع کشف و رشد استعدادها در میان حلقه متریبان کودک شهرستان دزفول، کمبود بودجه و امکانات است. بروز استعدادها و شناسایی آن‌ها و همچنین فراهم کردن زمینه‌های رشد این استعدادها (برای مثال زمینه‌های هنری و غیره)، نیازمند مبالغ مالی زیادی است که بنا به آنچه به‌دست‌آمده، چنین ظرفیتی وجود ندارد. در مواردی وجود دارد که سرگروه به دلیل وضعیت مالی خوب خود، بسیاری از این هزینه‌ها را از دارایی شخصی خود، خرج می‌نماید.

۴-۲-۳- وجود افراد مزاحم و حائل بین تربی و سرگروه در مساجد شهرستان
بر اساس داده‌های به دست آمده یکی از موانع کشف و رشد استعدادها در حلقات، وجود افرادی در مساجد است که اخلاقی غیر اسلامی دارند، لکن برای متریان بسیار جذاب هستند. این افراد به عنوان حائل بین تربی و حلقه و سرگروه عمل می‌کنند و مانع از این امر خواهند شد. برای مثال تربی‌ای که دارای استعدادهایی در زمینه صدا است، توسط این افراد به سبک‌های غیرمتعارف مداحی و غیره، کشیده شده است.

۴-۲-۴- ضعف‌های نظری در معنا و جایگاه تربیت و مسجد در متصدیان امر
به اعتقاد سرگروه‌های مصاحبه شده، یکی از موانع بزرگ در مسیر کشف و رشد استعدادها در حلقات شهرستان دزفول، ضعف‌های نظری در معنا و جایگاه تربیت و مسجد، در متصدیان این امر است. برای مثال در مواردی تربی نخبه‌ای به دلیل داشتن یک الی دو ویژگی منفی اخلاقی (و در عین توانمندی بالا نسبت به سایر متریان) از حلقه و مسجد طرد می‌شود و یا سرگروهی که با زحمت قشری متفاوت را به مسجد دعوت می‌کند ولی بعد از مدتی متولیان حلقات و مسجد، به دلیل متفاوت بودن این افراد، هم سرگروه و هم متریان را از مسجد، طرد می‌کنند. همگی این مثال نشان از عدم فهم معنای دقیق و حقیقی تربیت و مسجد است. به بیان سرگروه‌ها، افراد نخبه در این مساجد، یا طرد خواهند شد و یا منزوی می‌شوند.

۴-۲-۵- کمبود نیروی انسانی سرگروه در حلقات شهرستان
یکی دیگر از موانع کشف و رشد استعدادهای متریان، کمبود نیروی انسانی سرگروه در حلقات شهرستان است. برای نمونه به بیان سرگروه‌ها، سرگروه‌های حلقات عمدتاً دارای مشکلاتی چون عدم توانایی اداره حلقات، عدم علم کافی برای مسئولیت سرگروهی و غیره هستند.

نتیجه‌گیری

بعد از پذیرفتن ضرورت وجود طرح تربیتی کلان و کشوری برای ارتقاء سطح تربیت در جوامع، می‌توان به این نتیجه رسید که طرح شجره تربیتی صالحین دارای ظرفیتی عظیم است. از طرفی «کشف» و «رشد» استعدادهای انسان، به خاطر ضرورت خود، به عنوان یکی از مهم‌ترین کارویژه‌های مدل‌ها و فرآیندهای تربیت اسلامی که برخاسته از

نظریه تربیت اسلامی است، تلقی می‌شود. لذا ضروری است که در طرح‌های تربیتی و در زیرمجموعه آن، توجهی ویژه به آن گردد.

بنابراین پژوهش حاضر با محوریت همین مسئله و با استفاده از روش مصاحبه نیمه‌ساختمند و روش تحلیل مضمون، به دنبال کشف و توصیف وضعیت «کشف» و «رشد» استعدادها در حلقات صالحین کودکان شهرستان دزفول بود. در اثنای کار به استخراج برنامه‌ها و موانع آن در حلقات صالحین کودکان در این شهرستان پرداخت. نتیجه پژوهش حاضر چنین شد که، حلقات صالحین کودکان شهرستان دزفول، به این مهم توجه کرده و موضع انفعالی در قبال آن نداشته‌اند و برنامه‌هایی برای آن تدوین و در نهایت اجرا نموده‌اند. این برنامه‌ها که مفصل آن در ضمن پژوهش بیان شد، عبارت‌اند از: کشف و رشد استعدادها به صورت ضمنی در حلقات، کشف و رشد استعدادها از طریق برگزاری آزمون‌ها و مسابقات در حلقات، جهت‌دهی به استعدادها در حلقات، نقش تشویق در کشف و رشد استعدادها، کشف و رشد از طریق دعوت اساتید و افراد متخصص در حلقات، کشف و رشد استعدادها از طریق نقش‌دهی به متریان در تشکیلات درون حلقه‌ای. لکن نتایج پژوهش، حاکی از آن است که در این مسیر موانعی نیز برای حلقات وجود دارد که عبارت است از: عدم وجود برنامه‌ای تخصصی برای کشف و رشد استعدادها در حلقات شهرستان دزفول، کمبود بودجه و امکانات، وجود افراد مزاحم و حائل بین متربی و سرگروه در مساجد شهرستان، ضعف‌های نظری در معنا و جایگاه تربیت و مسجد در متصدیان امر، کمبود نیروی انسانی سرگروه در حلقات شهرستان.

کتابنامه

الف - فارسی

- ۱- امینی، ابراهیم (۱۳۸۴). اسلام و تعلیم و تربیت، قم: بوستان کتاب.
- ۲- احمدی زاده، محمد (۱۳۹۴). «تربیت در شبکه صالحین»، مطالعات راهبردی تربیت اسلامی. سال اول. شماره اول: ۴۳-۲۹.
- ۳- اعرافی، علی رضا (۱۳۹۲). فقه تربیتی. تهران: اشراق و عرفان.
- ۴- اکبری، صاحبعلی (۱۳۸۸). «تأملی در معنای رشد در قصص قرآن کریم». مطالعات علوم قرآن و حدیث. شماره پیاپی ۸۳/۳: ۶۰-۴۵.
- ۵- ابن عبدالله، صالح و دیگران (۲۰۰۶م). موسوعه نضره النعیم فی مکارم الاخلاق الرسول الکریم. جده.
- ۶- باقری، خسرو (۱۳۸۹). درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران: اهداف، مبانی و اصول. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۷- بانکی پور فرد، امیرحسین و قاماشچی، احمد (۱۳۸۴). تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای. تهران: تربیت اسلامی.
- ۸- خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۳). قرارگاه های فرهنگی. تهران: صهبا.
- ۹- دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۷). لغت نامه، زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی. تهران: دانشگاه تهران.
- ۱۰- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۲). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن. تهران: مرتضوی.
- ۱۱- رزم آزما، هوشیار (۱۳۵۸). فرهنگ روان شناسی (انگلیسی، فرانسه، فارسی). تهران: علمی فرهنگی.
- ۱۲- ریر آرتور اس (۱۳۹۰). فرهنگ روان شناسی (توصیفی)، مترجمان: یوسف کریمی و دیگران. تهران: رشد.
- ۱۳- سجادی، سید جعفر (۱۳۷۵). فرهنگ علوم فلسفی. تهران: امیر کبیر.
- ۱۴- شاه آبادی، محمدعلی (۱۳۸۷). فطرت عشق (شذره ششم از کتاب شذرات المعارف)، شرح فاضل گلپایگانی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۱۵- صلیبا، جمیل (۱۳۶۶). فرهنگ فلسفی، ترجمه: منوچهر صانعی دره بیدی. تهران: حکمت.
- ۱۶- صفائی حائری، علی. مسئولیت و سازندگی، تهران: لیله القدر، ۱۳۷۹.

- ۱۷- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- ۱۸- طوسی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ق). *التبیان فی تفسیر القرآن*. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۱۹- طبری، ابی جعفر محمدبن جریر (۱۴۱۲ق). *جامع البیان عن تفسیر آی القرآن*. بیروت: دارالمعرفه.
- ۲۰- عابدی جعفری، حسین؛ تسلیمی، محمد؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخزاده، محمد (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی». *اندیشه مدیریت راهبردی*. سال پنجم. شماره دهم: ۱۹۸-۱۵۱.
- ۲۱- فرخی، میثم (۱۳۹۴). «بررسی روند تربیتی طرح صالحین در پایگاه‌های بسیج مساجد کشور بر اساس مدل فرآیندی». *مطالعات راهبردی تربیت اسلامی*. سال اول. شماره اول: ۲۸-۹.
- ۲۲- قرطبی، محمدبن احمد (۱۳۶۴). *جامع لاحکام القرآن*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ۲۳- مختاریان‌پور، مجید (۱۳۹۱). *طراحی مدل اجرای سیاست فرهنگی مبتنی بر برنامه‌های توسعه کشور*. رساله دکتری دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۲۴- مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). *تعلیم و تربیت در اسلام*. تهران: صدرا.
- ۲۵- مطهری، مرتضی (۱۳۸۴). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا.
- ۲۶- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۵). *فطرت و فطریات انسان*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- ۲۷- معدن آرانی، عباس؛ سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۹۶). *آموزش و توسعه*. تهران: نی.
- ۲۸- مصطفوی، سیدحسن (۱۳۸۸). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: نشر آثار علامه مصطفوی.
- ۲۹- نیکزاد، محمود (۱۳۹۰). *فرهنگ جامع روان‌شناسی (انگلیسی-فارسی)*. تهران: کیهان.
- ۳۰- وینهاوس، دن (۱۹۳۱). *کلیدهای کشف پرورش استعداد در کودکان*. ترجمه: اکرم قیطاسی. تهران: کتاب‌های دانه.

ب- لاتین

۳۱. Bernard, H. Russell (2006). *Research Method in Anthropology*. London: Altamira Publication.